Identiteta doneške in luganske regije: Zakaj Donbas ni »od vedno ruski«

Moja mama in njena družina izhajata iz doneške regije v Ukrajini. In čeprav sem se po naključju rodila v Moskvi, sem odraščala tukaj – v regiji, ki jo danes prepogosto opisujejo z eno besedo: »ruska«. Pri Rusih ta beseda zveni samozavestno, vendar ta trditev ne zdrži preverjanja dejstev. Donbas nikoli ni bil ruski – ne zgodovinsko, ne kulturno in ne demografsko.

Iryna Sieidkhanova, ukrajinska novinarka in publicistka | Osebni arhiv Iryne Sieidkhanove

Donbas je Ukrajina. Donbas nikoli ni bil ruski – ne zgodovinsko, ne kulturno in ne demografsko.

Začnimo s preprostim dejstvom: Donbas ni starodavna zgodovinska »zemlja ruskega naroda«. To je okrajšava za »Doneški (premogovni) bazen«, torej ekonomsko-geografski pojem. Regija v sodobnem pomenu se je oblikovala relativno pozno, in sicer predvsem v 19. stoletju, ko se je tu začela hitro razvijati industrija. V resnici so bila ozemlja današnje doneške in luganske regije od davnih časov del stepskega obmejnega območja, ki so ga kozaki imenovali Divje polje. Že v 17. stoletju so zaporoški kozaki tu ustanovili Kalmiuško palanko – upravno-vojaško enoto zaporoške vojske. Na mestu kozaške trdnjave Domaha (drugo ime je Kalmiuška Sloboda) je nastal Mariupol. Na mestu kozaških naselij Oleksandrivka in Krutogorivka pa je zrasel Doneck.

Večetnično mesto

Mariupol, kjer sem preživela svoja najstniška leta, je mesto z izjemno pestro in sploh ne rusko etnično zgodovino. Grška skupnost se je tu pojavila leta 1778, ko je Katarina II. sem preselila krimske Grke. Z njimi so živeli Armenci, Judje, kozaki, kasneje pa še Italijani. To je bilo večetnično mesto, kjer so različni narodi sobivali ob bregovih reke Kalmius in na obalah Azovskega morja. V tej sliki ni niti trohice nečesa, kar bi bilo »od vedno rusko«.

Juzivka in John Hughes

Doneck je zgodba zase. Prvo uradno ime prihodnje velemestne aglomeracije je bilo Juzivka, po imenu valižanskega inženirja Johna Hughesa, ki je leta 1869 v dolini reke Kalmius ustanovil metalurško tovarno in premogovnik. Skupaj z njim je na osmih ladjah prispelo več kot sto jeklarjev in rudarjev iz Južnega Walesa. Valižanski priseljenci so v Juzivko prihajali vse do boljševistične revolucije leta 1917. Industrializacija Donbasa je konec 19. in v začetku 20. stoletja potekala ob sodelovanju Britancev, Belgijcev, Francozov in Poljakov. Mesto, ki ga Rusija danes šteje za svoje, je ustanovil Valižan na kozaški zemlji. Rusije v tej formuli ni. To so bila redko poseljena stepska območja, kjer so se stikali vplivi različnih držav in sil. Pomembno vlogo so tu imeli kozaki, povezani z Zaporoško sičjo. Prav oni so osvajali te dežele. Stabilne ruske večine tu kratko malo ni bilo.

Pod Ruski imperijem

Konec 18. stoletja so ta ozemlja postala del ruskega imperija. Ampak politična pripadnost ne pomeni etnične enotnosti. Imperij je regijo naseljeval z ljudmi različnega porekla – z Ukrajinci, Rusi, Grki, Nemci in Srbi. Donbas se je od samega začetka oblikoval kot večnacionalni prostor.

Kot že omenjeno, je industrializacija Donbasa v veliki meri temeljila na uvoženih zahodnih tehnologijah in strokovnem znanju. To ni bil izoliran »notranji« razvoj, ampak del širšega evropskega gospodarskega procesa. Juzivka je bila od samega začetka večkulturno okolje, kjer se je oblikovala nova industrijska identiteta regije. Prav industrijski razvoj v 19. stoletju je regijo spremenil v eno od ključnih industrijskih središč. Sem so prihajali delavci iz različnih delov imperija. V tem okolju je ruski jezik postal jezik proizvodnje in mestnega življenja, vendar ne kot znak etnične večine, ampak kot komunikacijsko orodje. Popis prebivalstva, ki ga je ruski imperij izvedel leta 1897, kaže zapleteno sliko: na podeželju je prevladovalo ukrajinsko govoreče prebivalstvo, medtem ko so bila mesta bolj rusificirana. To je tipična posledica industrializacije, ne pa dokaz »ruske narave« regije.

Od kod toliko rusko govorečih?

A če Donbas ni bil »ruski« od samega začetka, zakaj je tam toliko rusko govorečih ljudi? Odgovor na to vprašanje je eno najtežjih poglavij novejše zgodovine Ukrajine: obdobje 1932–1933. Holodomor. Stalinov režim je na ozemlju Ukrajine povzročil umetno množično lakoto: zaplenil je žito, zaprl meje in celotne vasi uvrstil na »črne sezname«; ljudje so umirali, ne da bi sploh imeli pravico zapustiti dom in iskati hrano. Po različnih ocenah je umrlo skoraj štiri milijone Ukrajincev, in to so le neposredne žrtve, brez upoštevanja demografskih izgub v naslednjih desetletjih. Doneška in luganska regija sta sodili med območja največjega opustošenja.

Prvo uradno ime prihodnjega mesta Doneck je bilo Juzivka, po imenu valižanskega inženirja Johna Hughesa.

Kolhozniki iz Rusije

Nato je 25. oktobra 1933 Svet ljudskih komisarjev ZSSR sprejel tajni sklep »o preselitvi 21 tisoč družin kolhoznikov v Ukrajino«. Za preselitev je bilo namenjeno 15,5 milijona rubljev. V Donbas je prispelo več kot 300 vlakovnih kompozicij z Rusi. Ti novi prebivalci niso imeli ukrajinskih korenin niti vezi s to zemljo. Imeli so le sovjetski patriotizem. Tako holodomor ni bil edini instrument spreminjanja etnične sestave Donbasa. Pred njim in po njem je bila represija v tridesetih letih; »usmrčena renesansa« in deportacije v Sibirijo vseh, ki jih je sovjetska oblast štela za »nezanesljive«, torej učiteljev, duhovnikov, kulturnih delavcev pa tudi preprosto premožnih gospodarjev. Tiste, ki bi lahko ohranjali in prenašali narodno identiteto na prihodnje rodove, so uničili ali izgnali. Na njihovo mesto so prišli ljudje brez vezi s to zemljo, z drugim jezikom in drugačnim kolektivnim spominom.

Desetletja sovjetske rusifikacije

Sledila je desetletja trajajoča sovjetska rusifikacija: šole, v katerih se je poučevalo izključno v ruščini; podjetja z dokumentacijo v ruščini; množična kultura, v kateri se je ukrajinski jezik predstavljal kot nekaj »kmečkega« in »zastarelega«. Ob koncu 20. stoletja je v regiji resnično prevladoval ruski jezik, vendar to ni bil naraven proces niti to ni bil izraz »ruske duše« Donbasa. To je bil rezultat ▸

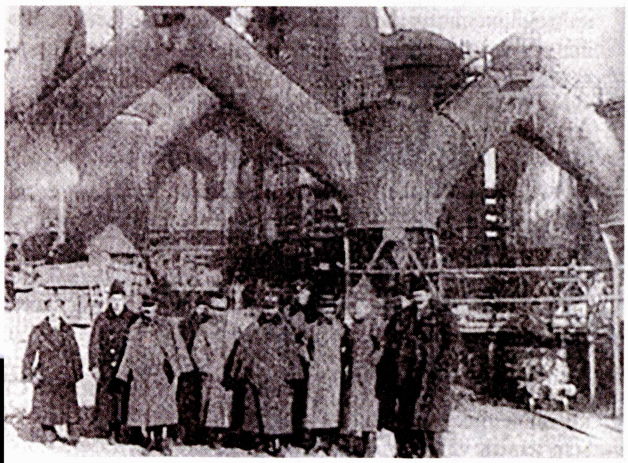
- genocida in sistematične asimilacijske politike, ki se je raztezala čez več generacij.

Mariupol pod ruskim škornjem

Zdaj pa si oglejte, kaj se danes dogaja v mojem Mariupolu. Pred rusko invazijo 24. februarja 2022 je v mestu živelo skoraj pol milijona ljudi. V treh mesecih ruske blokade in bombardiranja je bilo ubitih najmanj 22.000 civilistov, in to je le zelo minimalna ocena. Preostali so bili evakuirani, so pobegnili ali pa so bili deportirani. Po podatkih Petra Andruščenka, svetovalca zakonitega župana Mariupola, je v mestu ostalo okoli 80.000 domačinov, večinoma upokojencev. V mesto pa je prišlo 59.000 civilnih migrantov iz Rusije in Srednje Azije, kar je klasični ruski modus operandi: »Ubijemo ali izženemo avtohtone prebivalce in pripeljemo svoje.« Po eni generaciji razglasimo, da je »od vedno rusko«. Enako je bilo s krimskimi Tatari po deportaciji leta 1944. Enako je bilo v doneški regiji po holodomoru. In enako se dogaja zdaj v Mariupolu in na drugih okupiranih ukrajinskih ozemljih.

Donbas v neodvisni Ukrajini: razvoj, ki se pogosto spregleda

Po letu 1991 je Donbas postal del neodvisne Ukrajine v okviru mednarodno priznanih meja, ki jih priznava tudi OZN. Prav v tem obdobju je regija ne le ohranila svoj industrijski potencial, ampak se je tudi gospodarsko močno razvila. Doneck je bil do leta 2014 eno najbogatejših in najbolj dinamičnih mest v Ukrajini. Tu so bila velika industrijska podjetja, finančni viri, razvijala se je tudi infrastruktura. V Donecku so zgradili sodobne stadione, ceste, letališče in poslovne centre. Prireditev evropskega nogometnega prvenstva leta 2012 je postala simbol tega razvoja: Doneck se je pokazal kot sodobno evropsko mesto. Pri tem je pomembno poudariti: ta razvoj je potekal v okviru ukrajinske države in njenega gospodarskega sistema ter ob sodelovanju ukrajinskega proračuna, podjetij in mednarodnih naložb. Donbas ni obstajal kot ločena gospodarska enota, ki jo je »vzdrževala« Rusija, kot to prikazuje ruska propaganda.

Mesto Juzivka, zdaj Doneck, leta 1918.

Donbas ni bil odvisen od Rusije

Mit, da je »Donbasu ves razvoj dala Rusija«, ne ustreza dejstvom. Osnove industrije so bile položene že v imperialnem obdobju z vključitvijo zahodnih tehnologij. V sovjetskem času je bil Donbas del vsezvezne ekonomije, tako kot druge regije. Po letu 1991 pa se je razvoj te regije odvijal v okviru samostojne države Ukrajine. Poleg tega gospodarske vezi Donbasa niso bile usmerjene le proti Rusiji, ampak tudi na druge trge. Ukrajinska metalurška podjetja so izvažala izdelke v Evropo, Azijo in druge dele sveta. Kar še enkrat potrjuje: Donbas je bil vključen v globalno gospodarstvo in ni bil odvisen od Rusije.

»Ljudstvo Donbasa« je mit, ustvarjen v Moskvi

Eden od ključnih elementov ruske propagande je koncept »posebnega naroda Donbasa« kot domnevno ločene skupnosti z lastno identiteto, ki si prizadeva za samoodločbo. To je privlačen, a popolnoma izmišljen konstrukt.

Z antropološkega, kulturološkega in mednarodnopravnega vidika »ljudstvo Donbasa« ne obstaja. V doneški in luganski regiji so živeli Ukrajinci, Grki, Judje, Bolgari, Rusi in predstavniki mnogih drugih narodov, tako kot v večini regij Ukrajine. Dejstvo, da živijo v isti regiji in uporabljajo skupni vsakdanji jezik, ne ustvarja novega subjekta mednarodnega prava. Tudi jaz sama sem dober primer: najstniška leta sem preživela v Mariupolu, študij sem končala v Donecku, v vsakdanjem življenju sem govorila predvsem rusko, čeprav sem odlično obvladala tudi ukrajinščino. Hkrati sem Ukrajinka, imam ukrajinski potni list in jasen občutek pripadnosti Ukrajini. Enako so živeli milijoni ljudi okoli mene. Govoriti rusko ni enako »ruski identiteti«, in ta razlika je bistvena. Prav to Rusija namerno zamegljuje v svoji propagandi, ko jezik vsakdanjega sporazumevanja zamenjuje s politično identiteto. Naj ponazorim s še enim osebnim primerom: ker sem poročena s Srbom, zadnjih 15 let v vsakdanjem življenju govorim pretežno srbsko, a to me ni naredilo (in me nikoli ne bo) Srbkinje.

Komu gre pravica do samoodločbe

V mednarodnem pravu se pravica do samoodločbe nanaša na kolonialne narode, ki so sistematično zatirani. Ne predvideva pa pravice katere koli regionalne skupine (niti večine), da se odcepi od države, še posebno ne, če je ta »želja« organizirana in oborožena s strani sosednje države. V nasprotnem primeru bi bilo mogoče katero koli državo na svetu razčleniti in razdeliti tako, da bi tja pripeljali svoje državljane in pod cevmi avtomatskega orožja izvedli »referendum«, kot se je to zgodilo na Krimu.

Stadion v Donecku leta 2012. Po letu 1991 se je uspešen in hiter gospodarski razvoj Donbasa odvijal v okviru samostojne države Ukrajine.

V znanstvenem smislu »narod« ni le prebivalstvo določenega ozemlja. Gre za skupnost z zgodovinsko identiteto, kulturo in pogosto tudi jezikom. V Donbasu ni ločenega jezika ali kulture, ki bi oblikovala samostojno »donbaško nacijo«. Donbas je del ukrajinske družbe z vsemi njenimi raznolikostmi.

Separatizem z zunanjim posredovanjem

Hkrati pravica do samoodločbe, o kateri se pogosto govori, ne pomeni avtomatične pravice do odcepitve. V skladu z načeli OZN se mora uresničevati brez kršitve ozemeljske celovitosti držav. Tako imenovanih Doneške ljudske republike (DLR) in Luganske ljudske republike (LLR) mednarodna skupnost ni priznala kot državi. Štejeta se za del ozemlja Ukrajine. Poleg tega so poročila OVSE zabeležila odločilen vpliv zunanjega dejavnika na razvoj konflikta. Zato je dogodke po letu 2014 težko imenovati samoodločba. Veliko natančneje je, če govorimo o separatizmu v povezavi z zunanjim posredovanjem, ki zgodovinske argumente uporablja kot orodje.

Leto 2014: Ne »državljanska vojna«, ampak operacija ruskih posebnih služb

Eden najnevarnejših ruskih narativov v razpravah o Donbasu je izraz »državljanska vojna na vzhodu Ukrajine«. Uporabljali so ga nekateri mednarodni mediji in del politikov. Ta izraz je laž. V noči z 11. na 12. april 2014 je skupina 52 oboroženih ljudi prečkala ukrajinsko mejo s strani Rusije. Vodil jo je Igor Girkin (psevdonim Strelkov), upokojeni polkovnik ruske FSB, ruski državljan ter veteran konfliktov v Pridnestrovju, Bosni in Čečeniji. 13. aprila je njegova skupina izvedla oborožen napad na uslužbence ukrajinske SBU v bližini Slovjanska, v katerem je bil eden ubit, trije pa so bili ranjeni. Girkin je zavzel upravne stavbe in v imenu »borcev Donbasa« razglasil ustanovitev »DLR«. To ni bila spontana ljudska vstaja. To je bila oborožena operacija tujih – ruskih – obveščevalnih služb. Girkin sam je to večkrat javno potrdil: »Pritisnil sem na sprožilec vojne.« Človek iz Moskve, častnik FSB, je pripeljal oboroženo enoto in »sprožil« konflikt, ki so ga nato svetu predstavili kot »izraz volje lokalnega prebivalstva«.

Dokazi o vpletenosti Rusije

Res je, da je spomladi 2014 v nekaterih mestih Donbasa obstajalo protestno razpoloženje. Po Majdanu in spremembi oblasti v Kijevu je del ljudi čutil negotovost. A med socialnim nezadovoljstvom in oboroženim prevzemom je prepad, ki so ga zapolnili konkretni ljudje s konkretnimi avtomatskimi puškami, ki so prišli iz konkretne države – iz Rusije.

Dokazi o vpletenosti Rusije so dokumentirani in preverjeni. Prisluškovani pogovori, ugotovljena prisotnost ruskih poklicnih vojakov, ki so bili uradno »na dopustu«, in dobava težkega orožja prek odprte meje. Vrhunec je bil dosežen 17. julija 2014, ko je bil nad Donbasom sestreljen potniški Boeing na letu MH17 med Amsterdamom in Kuala Lumpurjem. Umrlo je 298 ljudi, med katerimi ni bilo niti enega vojaka. Okrožno sodišče v Haagu je ugotovilo: protiletalski raketni sistem »Buk« je bil dostavljen iz ruske vojaške enote v Kursku v doneško regijo. Girkin je bil v odsotnosti obsojen na dosmrtno zaporno kazen. In vse to imenovati »državljanska vojna« pomeni biti soustvarjalec laži.

Odgovor je v logiki

Donbas ni »ena identiteta« in ni »ena zgodovina«. To je obmejno območje, ki so ga oblikovali gibanje ljudi, industrializacija in medkulturno sodelovanje. In prav zato trditev o njegovi »od vedno ruski naravi« ne ustreza dejstvom. Morda nekateri slovenski bralci razmišljajo: zakaj bi se ukvarjal z oddaljeno vojno? Kaj imam od Mariupola in Donecka?

Odgovor je v logiki, ne v geografiji. Logika, ki jo Rusija uporablja za Donbas, je univerzalno orodje: »Tu živijo ljudje, ki govorijo naš jezik, torej je to naša zemlja.« In: »To je od vedno naša zemlja, torej se meje lahko spremenijo.« Če ta logika postane sprejemljiva norma, bo vsaka država z nacionalnimi manjšinami potencialni cilj za podoben scenarij. Če je »zaščita svojih« zadosten razlog za oboroženo vojaško invazijo, potem mednarodni varnostni sistem, vzpostavljen po letu 1945 in utrjen v helsinških sporazumih leta 1975, preprosto izgine. To ni abstrakcija. To je resnična grožnja, ki jo Ukrajina zadržuje na račun tisočih človeških življenj. [D]